

A magyar királyi és a magyar királyi horvát-szlavon csendőrség

A Magyar Szent Korona országaiban 1850-ben létesült cs. kir. csendőrséget, az alkotmányosság helyreállítása alkalmával, 1867-ben feloszlatták. Erdélyben és Horvát-Szlavonországban azonban, a határszél közbiztonsági viszonyai miatt, az ott fennállott két csendőrezredet megtarották és egy-egy csendőrparancsnokságot szerveztek belőlük. Az ország többi területein pedig a közbiztonsági szolgálatot ezentúl a vármegyék csendbiztosai és pandurjai vették át.

A két csendőrparancsnokság továbbra is a cs. kir. hadsegeg kötelékében maradt és katonai ügyekben a cs. kir. hadügyminiszter alá volt rendelve; csendőrszolgálat tekintetében ellenben a Magyar királyi belügyminiszter, illetőleg Horvát-Szlavonország bánja rendelkezett velük.

Ennek a visszás helyzetnek kiküszöbölése végett már 1871-ben indítványozta a belügyminiszter, hogy a csendőrtestületet a magyar kormány vegye át. Kölcsönös tárgyalások után végre, 1876 május 1-vel, az átvétel megtörtént és a két csendőrparancsnokságot katonai tekintetben a honvédelmi miniszter alá rendelték

Ehhez képest az erdélyi csendőrparancsnokság szolgálati nyelve a magyar, a horvát-szlavonországié pedig a horvát nyelv lett; a területileg megfelelő honvéd-dandár- és kerületi parancsnokságok pedig, katonai tekintetben, csendőrséggel szemben is előljáró parancsnokságok lettek.

A csendőrparancsnokság élén törzstiszt állott, aki mellé néhány főből álló törzset rendeltek. Az erdélyi csendőrparancsnokság 4, a horvát-szlavonországi pedig 2 szárnyra tagozódott; a szárnyak 2-2 szakaszból állottak, amelyek mindegyikébe különböző számú őr tartozott.

Az ország többi részében, a katonai szervezetű csendőrség megszűnésével egyre rosszabbá vált közbiztonság miatt, később merült fel a terv, hogy az egész országban ismét állítsanak fel csendőrséget. A közbiztonsági szolgálat szervezéséről szóló 1881. évi törvénycikk ezt a tervet megvalósította és a következő évben a szegedi II. 1883-ban a budapesti III., és a kassai IV., végül 1884-ben a pozsonyi V. és a székesfehérvári VI. csendőrparancsnokságot felállították. Az erdélyi csendőrparancsnokság az I. számot kapta, a horvát-szlavon csendőrparancsnokság ellenben megtartotta eddigi elnevezését.

Az utóbbiba már 1881-ben beolvasztották a Horvát-Szlavonország határterületein 1871-ben szervezett cs. kir. szerezántestületet is, amely eddig minden tekintetben a zágrábi katonai parancsnokság alá volt rendelve.

Az így átszervezett csendőrség tulajdonképpen tehát két részből állott, úgymint az I—VI. csendőrparancsnokságot felölelő magyar királyi csendőrségből és a magyar királyi horvát-szlavon csendőrparancsnokságból. Az I—VI. csendőrparancsnokság nevét 1884 végén I—VI csendőrkerületre változtatták

A felállításhoz szükséges tiszti és legénységi állomány betöltésére, a cs. kir. hadsereg és a honvédség önként jelentkező tagjain kívül a megyék csendbiztosai és pandurjai közül is igénybe vettek néhányat. A új csendőrsarjadékot az 1882-ben felállított II. csendőrparancsnokság számára az I. csendőrparancsnokság két szárnyánál képezték ki, míg a többi csendőrparancsnokság már maga gondoskodott a kiképzésről.

A csendőrtiszti sarjadék egyébként mindig a hadsereg és a honvédség önként jelentkező tényleges vagy tartalékos tisztjei vagy hadapródjai sorából került ki, akiknek azonban – tekintet nélkül rendfokozatukra – mint csendőrhadapródoknak kellett kezdeni szolgálatukat. A csendőrtiszti rendfokozatok ugyanazok voltak, mint a honvédség hasonló rendfokozatai.

A legénység szintén önként jelentkező közöshadseregbeli vagy honvéd legénységből került ki. Csakis feddhetlen, jól minősített, értelmes és megbízható embereket vettek fel.

A legalacsonyabb rendfokozat, a „csendőr,” a tizedesi, az „örsvezető” pedig a szakaszvezetői rendfokozatnak felelt meg. A legmagasabb altiszti rendfokozat eredetileg az őrmester volt; azonban a legénységi rendfokozatokat később néhány magasabbal kiegészítve, 1916-tól a következő rendfokozatok voltak érvényben: csendőr (megfelelt a szakaszvezetőnek), vezető, alőrmester (megfelelt az őrmesteri rendfokozatnak), 2. és 1. osztályú őrmester és járásőrmester (törzsaltisztek). Az utóbbival egyenlő volt az irodai alkalmazásban levő törzsőrmester.

A csendőrséget katonai tekintetben a honvédelmi miniszter, közbiztonsági tekintetben pedig a belügyminiszter, illetőleg Horvát-Szlavonországban a bán alá rendelték. Költségeit a belügyminiszter, illetve a bán viselte. A honvédelmi minisztériumban már eredetileg, a belügyminisztériumban azonban csak 1904 óta, külön-külön osztály intézte a csendőrségi ügyeket.

Az egyes csendőrkerületekhez különböző számú szárny tartozott, s a szárny ugyancsak különböző számú – de elvileg legfeljebb három – szakaszra tagozódott. Éppen úgy különbözött a szakaszokban az örsök száma.

A csendőrkerületi parancsnok törzstiszt volt, melléje parancsnokhelyettesül egy másik törzstisztet, illetőleg az első években rangban idősebb századost osztottak be.

Szárnyparancsnokul százados, szakaszparancsnokul pedig alantós tiszt, kivételesen hadapródtiszthelyettes volt rendszeresítve.

Azokon a vidékeken – nevezetesen az Alföldön – ahol az örsök területe nagyobb volt s amellet a közbiztonsági szolgálat is megkívánta, lovasörsöket szerveztek; az egyes szakaszoknak tehát itt gyalog- és lovasörsei voltak.

A csendőrség egységes vezetésére és ellenőrzésére 1886-ban a csendőrfelügyelői állást szervezték s azt Török Ferenc ezredessel töltötték be, aki 1897-ig állott a csendőrség élén és mint tábornagy vonult nyugállományba. Az ő nevéhez fűződik az európai nevű magyar királyi csendőrség megalapozásának dicsősége.

A későbbi évek folyamán fokozatosan állítottak fel új őrsöket, szakaszokat és szárnyakat, majd 1903-ban két egész kerülettel, a brassói VII. és a debreceni VIII. számúval, növekedett a csendőrség.

A lovasőrsök számára szükséges lovak beszerzésére és idomítására 1891-ben a pótlóavatóbizottságot és a pótlókeretet szervezték Budapesten. Később, 1907-ben, pótlóidomítóosztály létesült Cegléden, amelyet később Kiskunhalasra helyeztek át.

A csendőralakulások folytonos szaporodása folytán szükségessé vált csendőrségi felszerelési anyagraktárt 1904-ben állították fel Budapesten.

A kerületi parancsnokságok létszámát 1896-ban egy-egy másodtörzstiszttel emelték, szervezetét pedig 1907-ben a pótszárnyal bővítették ki.

A pótszárny nemcsak személyi és anyagi pótlásokról gondoskodott, hanem a csendőrlégénységi sarjadék kiképzését is végezte. Az utóbbi ugyanis eddig a kerületi parancsnoksághoz beosztott oktatótiszti feladata volt.

A csendőrtiszti sarjadék kiképzése eleinte szintén a kerületi parancsnokságoknál történt. Az egységes kiképzés szempontjából azonban 1903-ban csendőr hadapródképző tanfolyamot állítottak fel Budapesten.

A legénység ismeretkörének kibővítésére 1909-ben Nagyváradon létesült a csendőrtovábbképző és altiszti iskola, amelybe 120 kiválóbb csendőrt és altisztet vezényeltek. Az iskola parancsnoka csendőrezredes volt; tanárokul 8 főisztet osztottak be. Az iskola neve 1913-ban országos m. kir. csendőriskola lett. Ennek az iskolának a felállításával a kerületek székhelyén szervezett tanosztályok megszűntek.

A közigazgatási hatóságokkal való könnyebb szolgálati érintkezés szempontjából, 1912-ben a csendőrrészeket szervezték. A közigazgatási járás területén elhelyezett őrsök az illető csendőrrészekhez tartoztak, amelyeknek székhelye és területe a közigazgatási járás székhelyével volt azonos. Élén a járásőrmester állott.

A magyar királyi csendőrség szolgálata eredetileg nem terjedt ki a törvényhatósági joggal felruházott városokra. Azonban a csendőrségnek a közbiztonság fenntartása terén elért kiváló eredményei folytán, később több ilyen város maga kérte, hogy a csendőrség szolgálatát az ő területére is terjesszék ki.

A világháború alatt, különösen a határszéleken, a csendőrség kiváló szolgálatot teljesített. Harcaiban hősi halált halt tisztjeinek és legénységének emléke örök dicsősége marad az intézménynek.

De nemcsak a határokon vívott küzdelmekkel vette ki részét a csendőrség a világháborúból, hanem a felsőbb parancsnokságokhoz tábori csendőri szolgálatra, valamint az ellenségtől elfoglalt területek közbiztonságának fenntartására is tekintélyes számban alkalmazták.

A világháború alatt minden fegyverfogható emberre a hadra kelt seregnél lévén szükség, a csendőrség fogyatékainak pótlása egyre nehezebbé vált s így állandó létszámcsökkenés folytán az egyes őrsöknek ugysis csekély létszáma folytonosan apadt.

A csendőrség nagyarányú fejlesztésének 1919 elejére tervezett megvalósítását az összeomlás megakadályozta.

Berkó István

A Magyar Királyi Honvédség Története, 1868-1918

Budapest: A M. Királyi Hadtörténeti Levéltár,
1928